

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Pani mgr Natalia Nahajowska

***pt. „Zachowania zdrowotne a poczucie koherencji osób objętych
wsparciem społecznym Klubu Kibiców Niepełnosprawnych”***

przygotowanej pod kierunkiem Promotora: dr hab. Ryszard Bartoszewicz,

prof. AWF Wrocław

Wrocław 2023. ss.98

I. FORMALNA PODSTAWA RECENZJI

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Natalii Nahajowskiej *pt. „Zachowania zdrowotne a poczucie koherencji osób objętych wsparciem społecznym Klubu Kibiców Niepełnosprawnych”* przygotowana pod kierunkiem Promotora dr hab. Ryszard Bartoszewicz, prof. AWF Wrocław, została przygotowana na podstawie decyzji Rady Kolegium Naukowego Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu z dnia 13 lipca 2023 roku (pismo WD-400-58/2014 z dnia 22 stycznia 2023 roku), podpisane przez Przewodniczącego Rady Kolegium Naukowego AWF we Wrocławiu, Prof. dr hab. Krzysztof Maćkała.

II. OCENA ROZPRAWY

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska Pani mgr Natalii Nahajowskiej obejmuje problematykę mieszczącą się w obszarze nauk o kulturze fizycznej. Jej specyfika oparta jest na powiązaniach kultury fizycznej z problematyką zdrowia publicznego i sięga do zdrowotnych efektów udziału wybranej grupy osób niepełnosprawnych w specyficznym obszarze praktyki społecznej kultury fizycznej jaką jest systematyczny udział w widowisku sportowym w roli kibica. Ważnym w tej sytuacji jest czynnik instytucjonalnego wsparcia społecznego udzielanego osobom niepełnosprawnym przez wrocławskie Stowarzyszenie Klubu Kibiców Niepełnosprawnych. Jej merytoryczna podstawa wynika ze współczesnej wiedzy

dotyczącej problemów zdrowotnych osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w aspekcie nauk biologicznych, lecz także humanistyczno-społecznych.

Podjęty temat badawczy jest ciekawy, zważywszy na bardzo znaczący problem i zjawisko funkcjonowania w Polsce (i nie tylko) osób z niepełnosprawnościami. Ta grupa społeczna (w naszym kraju to ok. 10 % populacji) często boryka się z wyzwaniami związanymi z integracją społeczną jak i dostępem do podejmowania zróżnicowanych aktywności fizycznych. Aktywność osób z niepełnosprawnością w obszarze kultury fizycznej, mimo wzmożonych wysiłków wielu instytucji i organizacji (na różnych poziomach: rządowym, regionalnym i lokalnym) w zakresie przełamywania społecznych stereotypów w jej postrzeganiu, ciągle jeszcze nie jest zjawiskiem powszechnym i wymaga wsparcia społecznego. Dotyczy to zarówno podejmowania aktywności fizycznej związanej z rolą sportowca, jak również aktywności psychospołecznej związanej z podejmowaniem roli pasjonata sportowego – kibica. Istotne jest zrozumienie, że aktywność fizyczna i uczestnictwo w wydarzeniach sportowych mogą stanowić istotne elementy samorealizacji i integracji społecznej dla osób z niepełnosprawnościami, dlatego ważne jest rozwijanie działań wspierających ich udział w tych dziedzinach. Jedne z takich działań podejmowane są z powodzeniem przez „Stowarzyszenie Klubu Kibiców Niepełnosprawnych” (SKKN) działających w Polsce (w sumie 22 takie kluby). Niniejsza Dysertacja skupia się na wybranych działaniach SKKN z Wrocławia.

Strona formalna rozprawy.

Recenzowana rozprawa składa się z 98 stron i składa się ze Wstępu, z pięciu rozdziałów oraz pozostałych części: Piśmiennictwo, Źródła internetowe, Spis tabel, Spis wykresów, Streszczenie, Abstract, Podziękowania i Załączniki, tworzących spójny i logiczny podział tematyczny.

Koncepcja pracy.

Podstawą wyboru tematu rozprawy doktorskiej były zainteresowania badawcze Doktorantki zagadnieniami związanymi z wkluczeniem (inkluzją) osób z niepełnosprawnościami (o różnym typie niepełnosprawności), poprzez ich uczestnictwo w imprezach sportowych (kibicowanie), zwłaszcza w kontekście ich członkostwa i działalności w „Stowarzyszeniu Klubu Kibiców Niepełnosprawnych” (SKKN) we Wrocławiu. Ogólnie koncepcję pracy można określić jako standardową i

poprawną. Podstawowym założeniem dociekań badawczych jest występowanie związku między stanem zachowań zdrowotnych osób niepełnosprawnych a ich funkcjonowaniem w specyficznym obszarze kultury fizycznej objętym instytucjonalnym wsparciem społecznym klubu kibica. Dodatkowo autorka wprowadziła czynnik poczucia koherencji, który ma istotne znaczenie w kształtowaniu się zachowań zdrowotnych. Łącząc te zmienne doktorantka dążyła do końcowej oceny znaczenia instytucjonalnego wsparcia społecznego SKKN dla podnoszenia komfortu zdrowotnego osób niepełnosprawnych. Całość postępowania badawczego opiera się o hybrydową koncepcję łączenia strategii badań ilościowych z badaniami jakościowymi. Tak przyjęta koncepcja pracy jest zgodna z zawartym w niej problemem i celem badawczym. W treści dysertacji koncepcja zamysłu badawczego przedstawiona jest w rozdziale 2. Autorka szczegółowo opisuje w nim metodykę badań, w tym cele, pytania badawcze, charakterystykę metod i narzędzi badawczych, grupę badawczą oraz organizację badań. Niestety brak jest w całej pracy pełnej informacji dotyczącej daty przeprowadzonych badań (2014? 2018?). Czy nie istnieje obawa Doktorantki o to, że wyniki badań są dziś już nieaktualne?

Jasność stawianych celów.

Intencje autorki dotyczące celu badawczego pracy pojawiają się w tekście dysertacji kilkakrotnie (s 3., s. 31., s. 95.) i w każdym przypadku ich sformułowanie jest nieco inne. Należy jednak przyjąć, za formalny cel pracy zapis zawarty na stronie 31. *„Celem podjętych przeze mnie badań jest określenie znaczenia wsparcia społecznego organizacji działającej w obszarze kultury fizycznej dla kształtowania zachowań prozdrowotnych osób niepełnosprawnych o różnym poczuciu koherencji”.*

Mimo nieco odmiennych pozostałych zapisów, w praktyce uważny czytelnik raportu powinien mieć pełną świadomość celu całego przedsięwzięcia badawczego. Tak sformułowany cel pracy jest zgodny z jej eksploracyjnym charakterem. Ewentualne włączenie do celu dysertacji poszukiwania wpływu wsparcia społecznego na kształtowanie się zachowań zdrowotnych wymagałoby zmiany koncepcji pracy i zastosowanie podejścia eksperymentalnego.

Poprawność pytań badawczych.

W pracy przyjęto 9 pytań badawczych (jednocześnie Doktorantka nie sformułowała hipotez badawczych ograniczając się jedynie do postawienia poniższych pytań badawczych, co moim zdaniem nie jest do końca zasadne).

- 1. Jakie zachowania prozdrowotne deklarują osoby objęte badaniami?*
- 2. Jakim ogólnym wskaźnikiem poczucia koherencji charakteryzują się badane osoby?*
- 3. Jaka jest struktura poczucia koherencji badanych osób?*
- 4. Czy, w jakim zakresie i jakie zmienne różnicują zachowania zdrowotne oraz poczucie koherencji badanych osób?*
- 5. Czy istnieje zależność między stanem poczucia koherencji a zachowaniami prozdrowotnymi badanych osób?*
- 6. Jaka była sytuacja życiowa i postrzeganie własnej niepełnosprawności badanych osób przed przystąpieniem do KKN?*
- 7. Jakie formy wsparcia Klubu Kibiców Niepełnosprawnych badani oceniają najwyżej?*
- 8. Jakie znaczenie w opiniach badanych osób ma działalność Klubu Kibiców Niepełnosprawnych dla rozwoju ich aktywności społecznej i jakości życia?*
- 9. Jaką rolę w opinii członków klubu odgrywa Stowarzyszenie Klub Kibiców Niepełnosprawnych w uzupełnieniu wsparcia społecznego będącego obowiązkiem Państwa?*

Przyjęte w/w pytania badawcze są powiązane dość dobrze z jej tytułem i określają zakres analizowanych kolejno zagadnień. Ogólnie sformułowanie pytań badawczych zostało dokonane w sposób poprawny i komunikatywny.

Poprawność doboru osób badanych i metod badawczych.

Opis osób poddanych badaniom oraz metod badawczych Doktorantka zawarła w rozdziale 2. Badania objęły grupę 64 osób z niepełnosprawnościami będących aktywnymi członkami wrocławskiego Stowarzyszenia Klubu Kibiców Niepełnosprawnych. Wśród nich było 19 kobiet i 45 mężczyzn. Taką liczbę oraz zróżnicowanie płciowe badanych, biorąc pod uwagę specyfikę tej grupy, uznać należy za właściwe. Szkoda, że Doktorantka skoncentrowała swoją uwagę badawczą tylko na jednym KKN, zdecydowanie pełniejsze wyniki dałoby porównanie co najmniej 2 klubów lub więcej.

Do decyzji związanych z wyborem metod, technik i narzędzi badawczych nie można mieć zastrzeżeń. Doktorantka przyjmując mieszaną strategię badań

wykorzystała zarówno badania ilościowe i jakościowe. W badaniach ilościowych posłużyła się metodą sondażu diagnostycznego, z zastosowaniem techniki ankietowej i Inwentarza Zachowań Zdrowotnych (IZZ) konstrukcji Juczyńskiego, który składa się z 25 stwierdzeń, opisujących rozmaite zachowania związane ze zdrowiem, do których badany ustosunkowuje się, zaznaczając na 5-stopniowej skali częstotliwość danego zachowania (1 – prawie nigdy, 2 – rzadko, 3 – od czasu do czasu, 4 – często, 5 – prawie zawsze). Wykorzystała również Kwestionariusz Orientacji Życiowej (SOC 29) autorstwa Antonovsky'ego, który służy do badania poczucia koherencji). W badaniach jakościowych wykorzystano: metodę etnograficzną, metodę biograficzną, metodę historyczną oraz obserwację uczestniczącą, wywiad i analizę treści. W mojej ocenie zastosowane narzędzia badawcze są dobrze dobrane i wykorzystane. Zastosowanie wielu różnych wskaźników i miar wzmocniło wartość merytoryczną pracy, dość dobrze ukazując istotę omawianych zagadnień.

Analiza wyników badań i wnioski.

Wyniki badań zostały przedstawione w rozdziale 3. zawierającym cztery podrozdziały przypisanych poszczególnym zmiennym i ich powiązaniom przyjętym w tytule pracy. Ta część pracy ma swoje dwa oblicza. Dobrze dotyczące wyników badań ilościowych i zdecydowanie słabsze dotyczące wyników badań jakościowych. Prezentacja uzyskanych wyników ilościowych dokonana została przy użyciu jedenastu tabel oraz pięciu wykresów. Słowny opis jest logiczny i komunikatywny, a tabelaryczne i graficzne zestawienie danych i wskaźników pozwala czytelnikowi na dodatkowe własne analizy i interpretacje. Myślę, że mogłyby one być szerzej dokonane przez Autorkę. Ogólnie część ta dobrze prowadzi do rozstrzygnięć związanych z pytaniami badawczymi dotyczącymi wskaźników dotyczących zachowań zdrowotnych oraz poczucia koherencji badanych. Choć wystąpiły tu pewne błędy w prezentacji danych tabelarycznych i graficznych. Źródła tabel i wykresów należałoby uzupełnić o rok (datę). Zastosowano różne typy wykresów (raz „kołowe” raz „słupkowe”) co jest mało czytelne. Wykres 1. powinien mieć inny tytuł: np. „*Płeć badanych respondentów*”. Do części prezentacji wyników badań jakościowych można mieć więcej zastrzeżeń. Doktorantka nie wskazała, jaki był klucz wyboru tych, a nie innych osób do badań jakościowych. Przeprowadzone wywiady w sposób jednoznaczny nie nawiązują do roli SKKN w życiu badanych. Rozważania Doktorantki mają w tym przypadku charakter zbyt „teoretyczny” nie poparty wypowiedziami ze strony badanych. Rozważa istotne

zmiany badanych za sprawą ich udziału w aktywnościach realizowanych przez SKKN. Szkoda, że Doktorantka nie przedstawiła w jakimś prostym zestawieniu (tabele, wykresy) np. różnego typu działań (udział w wydarzeniach sportowych, imprezy integracyjne, wyjazdy, spotkania itp.) skierowanych do członków klubu (osób z niepełnosprawnościami). Tą część dysertacji oceniam merytorycznie słabo. Ta część pracy miała zdecydowanie wyższy potencjał badawczy pozwalający lepiej poznać badanych i zmiany w ich życiu za sprawą przynależności do Klubu.

Podsumowując należy jednak stwierdzić, iż przedstawione przez Doktorantkę wyniki badań potwierdzają przyjęte założenia badawcze, wskazując, na fakt, że działalność SKKN z Wrocławia rzeczywiście spełnia rolę katalizatora włączającego osoby z niepełnosprawnościami w ich społeczną rolę. Praca jest wartościowym wkładem do badań nad wpływem działań tego typu organizacji w odniesieniu do osób z niepełnosprawnościami (brak tego typu podobnych badań), stanowiąc bazę do dalszych dyskusji i analiz w tej dziedzinie.

Wnioski dysertacji Autorka przedstawiła w Rozdziale 5. Zgodnie z klasycznym ujęciem metodologicznym wnioski powinny być bezpośrednią odpowiedzią na postawione pytania badawcze. W przedmiotowym przypadku istnieje pełne odniesienie wnioskowe do pytań dotyczących wskaźników ilościowych zachowań zdrowotnych oraz poczucia koherencji (pyt. 1-5). Wnioskowanie dotyczące pytań związanych z jakościową częścią badań, ze względu na niedoskonałości występujące w tej części badań, było trudniejsze. Wprawdzie wszystkie pytania badawcze zostały we wnioskowaniu uwzględnione, to część wniosków jest nieco zbyt daleko idących.

Dyskusja.

Rozdział „Dyskusja” jest interesującym fragmentem dysertacji zawartym na 14 stronach tekstu. Część ta oparta jest na licznych źródłach, w większości polskich. W tej części Autorka porównując swoje badania na tle podobnych, nie pokazała (nie we wszystkich przypadkach) otrzymane wartości liczbowe, a często używa tylko zwrotów ogólnych np.: *„Zróźnicowanie zachowań zdrowotnych ze względu na płeć badanych wykazało wyraźną dominację u badanych przez mnie kobiet. Natomiast w wynikach uzyskanych w środowisku warszawskim różnice między kobietami a mężczyznami są mniejsze, a w przypadku składowej Pozytywnych Nastawień Psychicznych wartość wskaźników uzyskanych przez mężczyzn jest znacząco wyższa”* (s.69).

Wprowadzenie do dyskusji szczegółowych danych zaczerpniętych z opracowań innych autorów podniosłoby wartość tego fragmentu.

Poprawność językowa.

Pewnym mankamentem pracy są błędy literowe, a także w niektórych przypadkach zgubione lub niepotrzebne słowa. Mimo wskazanych niedociągnięć, język pracy jest klarowny, zrozumiały. Składnia i stylistyka są dość dobre. Opis omawianych zagadnień jest prosty i zrozumiały, jak również Doktorantka posługuje się właściwym specjalistycznym słownictwem. Pracę dość dobrze się czyta, i nie ma raczej ona żadnych poważnych błędów utrudniających percepcję).

Wykorzystanie źródeł.

Literatura przedmiotu wykorzystana w dysertacji obejmuje 73 pozycje plus 7 pozycji internetowych. Wykorzystano zarówno literaturę polską, jak i zagraniczną (szkoda, że dość nieliczne pozycje tej ostatniej). Ogólnie określić ją można za zgodną z problematyką rozprawy. W ewentualnym przygotowaniu pracy do publikowania proponowałbym uzupełnić literaturę o najnowsze pozycje polskie jak i zagraniczne. Moje istotne zastrzeżenie merytoryczne odnosi się do stosowania przez Doktorantkę przypisów źródłowych. Zasadne byłoby umieszczanie przypisów na końcu cytowanych zdań oraz umieszczanie przypisów dolnych (a nie stosowane w pracy zapisów obecnych - w sposób zdecydowany zwiększyłoby czytelność materiału). W wielu miejscach tekstu dotychczasowe zastosowania cytowań „na początku” wprowadza chaos informacyjny. Poza tym, w pracy nie do końca występuje pełna zgodność między wykazem źródeł literaturowych, a odsyłaczami do nich.

Konkluzja końcowa.

Ujęcie przez Doktorantkę tematyki badań jest bardzo aktualne, biorąc pod uwagę istotny problem i zjawisko funkcjonowania osób z niepełnosprawnościami w Polsce. Ta grupa społeczna, regularnie staje przed wyzwaniem związanymi z integracją społeczną oraz zróżnicowanymi formami aktywności fizycznej. Dotyczy to zarówno uczestnictwa w aktywności fizycznej związanej z rolą sportowca, jak i aktywności psychospołecznej związanej z byciem kibicem sportowym. Ważne jest zrozumienie, że zarówno aktywność fizyczna, jak i udział w wydarzeniach sportowych mogą być kluczowymi elementami samorealizacji i integracji społecznej dla osób z

niepełnosprawnościami. Dlatego tak istotne jest rozwijanie działań wspierających ich udział w tych obszarach. Jednym z przykładów udanych działań tego typu jest działalność „Stowarzyszenia Klubu Kibiców Niepełnosprawnych” (SKKN). Niniejsza dysertacja skupia się na działaniach SKKN z Wrocławia, analizując wpływ Klubu i znaczenie dla osób z niepełnosprawnościami, zarówno w kontekście aktywności fizycznej (działalność kibiców), ich integracji społecznej, jak również i zachowań prozdrowotnych. Autorka nie poprzestaje na opisie badanej problematyki, a stara się poznać analizowane zagadnienia na (poza wskazanymi przykładami innych badań) ale również wyników własnych badań. Zagadnienia są dość poprawnie analizowane i przedstawiane, a przeprowadzona analiza wyników badań ma charakter kompleksowy.

Podejście Doktorantki do badanej problematyki w świetle aktualnej wiedzy jest prawidłowe i odpowiada regułom tego typu prac naukowych.

Doktorantka przedstawiając w dysertacji kolejne zagadnienia nawiązuje do dotychczasowego dorobku innych podobnych badań naukowych oraz potrafi wykorzystać ten dorobek dla potrzeb swojej pracy i kolejno omawianych w niej zagadnień i zjawisk.

Analizowane przez Doktorantkę zagadnienia zostały dość wyczerpująco uzasadnione wynikami własnych badań i szerokim podejściem, związanym z uwzględnieniem różnorodnych czynników i zjawisk, które wywierały wpływ na przebadane osoby z niepełnosprawnościami.

Wyniki badań potwierdzają przyjęte założenia badawcze, wskazując, na fakt, że działalność SKKN z Wrocławia rzeczywiście spełnia rolę katalizatora włączającego osoby z niepełnosprawnościami w ich społeczną rolę. Praca jest wartościowym wkładem do badań nad wpływem działań tego typu organizacji w odniesieniu do osób z niepełnosprawnościami (brak tego typu podobnych badań), stanowiąc bazę do dalszych dyskusji i analiz w tej dziedzinie.

III. OCENA PRACY POD WZGLĘDEM KWALIFIKACYJNYM - WNIOSEK KOŃCOWY - KONKLUZJA RECENZJI

A) Biorąc pod uwagę: dobór problematyki badawczej i tematu rozprawy, cele i problemy badawcze, zakres rozprawy, źródła informacji i metody badawcze, układ

pracy oraz ocenę merytoryczną i formalną pracy, należy stwierdzić, że niniejsza praca spełnia wymogi rozprawy doktorskiej.

B) Przedstawione do zrecenzowania praca Pani mgr Natalia Nahajowska *pt. „Zachowania zdrowotne a poczucie koherencji osób objętych wsparciem społecznym Klubu Kibiców Niepełnosprawnych”* stanowi ambitne badanie zachodzących procesów i zmian (zwłaszcza zdrowotnych) w osobach z niepełnosprawnościami, za sprawą ich uczestnictwa w zajęciach aktywujących realizowanych przez „Stowarzyszenie Klub Kibiców Niepełnosprawnych” (SKKN) we Wrocławiu. Otrzymane wyniki z przeprowadzonych badań w ramach niniejszej dysertacji wskazują na stosunkowo wysoki poziom orientacji życiowych badanych osób z niepełnosprawnościami (członków SKKN). W tym kontekście, działalność Klubu jako forma wsparcia społecznego wydaje się mieć pozytywny wydźwięk i wagę.

C) Generalnie pragnę zaznaczyć, że mimo wykazanych mankamentów i niedociągnięć (wskazanych tak w niniejszej Recenzji jak i w uwagach do samego tekstu pracy) rozprawa posiada bogaty materiał badawczy poparty dobrymi przykładami i wskazaniem, zakończony wnioskami, co w sposób zdecydowany podnosi wartość całej pracy. Moje zgłoszone uwagi, nie zmniejszają wartości pracy, ale chciałbym, aby zmusiły Doktorantkę do innego sposobu spojrzenia na poruszane zagadnienie i być może poprawy materiału, jeśli byłby on publikowany w postaci artykułów lub w całości oraz ewentualnie w przygotowaniu i kontynuacji następnych badań.

D) Reasumując uważam, że przedstawiona do zrecenzowania praca spełnia wszystkie kryteria właściwe dla rozpraw doktorskich, co uzasadnia postawienie wniosku o przyjęcie rozprawy doktorskiej, dopuszczenie jej do publicznej obrony i kontynuowanie czynności w ramach przewodu doktorskiego Pani mgr Natalii Nahajowskiej.

Dr hab. Dariusz Jacek Olszewski-Strzyżowski, prof. AWFIS Gdańsk

Chwaszczyno 10.04.2024